

Letter to the editor History of Contemporary Cultural Psychiatry in Iran

*Ruohollah Seddigh¹ , Somayah Azarnik¹

1. Spiritual Health Research Center, Iran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

Citation Seddigh R, Azarnik S. [History of Contemporary Cultural Psychiatry in Iran]. Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology. 2021; 26(4):524-533. <http://dx.doi.org/10.32598/ijpcp.26.4.2117.1>

<http://dx.doi.org/10.32598/ijpcp.26.4.2117.1>

Received: 23 Apr 2020

Accepted: 05 Sep 2020

Available Online: 21 Aug 2020

Keywords:

Cultural psychiatry,
History of psychiatry,
Community psychia-
try, Iranian culture

ABSTRACT

Cultural psychiatry is one of the relatively new trends in psychiatry that has received much attention today. During the last century, many Iranian psychiatrists have taken steps to introduce various aspects of cultural psychiatry from the field of epidemiology to the cultural conceptualization of psychiatric disorders. This narrative review article tries to refer to the history of contemporary cultural psychiatry and the efforts have been made in this field by Iranian psychiatrists between 1936 and 2019. It seems that the introduction of these efforts as educational resources to residents and students can help to further explain and develop this area and a deeper understanding of psychiatric disorders. However, there are still shortcomings in documenting, compiling, and integrating these services, which require special attention from researchers in this field.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

* Corresponding Author:

Ruohollah Seddigh, MD.

Address: Spiritual Health Research Center, Iran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

Tel: +98 (21) 66506862

E-mail: ruohollahseddigh@gmail.com

تاریخچه روان‌پزشکی فرهنگی معاصر در ایران

* روح‌الله صدیق^۱، سمیه آذر نیک^۲

۱. مرکز تحقیقات سلامت معنوی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۰۴ اردیبهشت ۱۳۹۹

تاریخ پذیرش: ۱۵ شهریور ۱۳۹۹

تاریخ انتشار: ۱۲ دی ۱۳۹۹

روان‌پزشکی فرهنگی یکی از گرایش‌های نسبتاً جدید روان‌پزشکی است که امروزه به آن بسیار توجه شده است. در خلال یک قرن اخیر، روان‌پزشکان ایرانی زیادی در معرفی ابعاد مختلف روان‌پزشکی فرهنگی از حیطة اپیدمیولوژی تا مفهوم‌پردازی‌های فرهنگی بیماری‌های روان‌پزشکی گام برداشته‌اند.

در این مقاله سعی شده است که با کمک روش مروری تشریحی و روایتی، کتاب‌های چاپ‌شده (که به نحوی به ارتباط روان‌پزشکی و فرهنگ پرداخته‌اند)، مقالات، سایت‌ها، کنگره‌ها و همایش‌های مرتبط با کلیدواژه‌های روان‌پزشکی فرهنگی، روان‌پزشکی ایرانی، تاریخچه روان‌پزشکی، روان‌پزشکی بین فرهنگی، فرهنگ و بیماری‌های روان‌پزشکی، فرهنگ و سلامت روان، طب سنتی ایرانی و روان‌پزشکی، روان‌پزشکی جامعه‌نگر، روان‌پزشکی اجتماعی، هنر ایرانی و روان‌پزشکی، فرهنگ مردم و روان‌پزشکی، اسلام و روان‌پزشکی و نیز روان‌درمانی مبتنی بر فرهنگ بین سال‌های ۱۳۱۵ تا ۱۳۹۸ تحقیق و بررسی شوند و از این طریق، به تاریخچه و مسیر شکل‌گیری زیرساخت‌های روان‌پزشکی فرهنگی در ایران و تلاش‌های پیشکسوتان در این حیطة بیشتر توجه شود.

به نظر می‌رسد معرفی این تلاش‌ها، به عنوان منابع آموزشی به رزیدنت‌ها و دانشجویان می‌تواند برای تبیین و رشد بیشتر این حیطة و درک عمیق‌تر بیماری‌های روان‌پزشکی، کمک‌کننده باشد. اگرچه نقص در مستندسازی، تدوین و یکپارچه کردن این خدمات همچنان وجود دارد که نیازمند توجه ویژه محققین این حیطة است.

کلیدواژه‌ها:

روان‌پزشکی فرهنگی،
تاریخچه روان‌پزشکی،
روان‌پزشکی اجتماعی،
فرهنگ ایرانی

روان‌پزشکی فرهنگی، روان‌پزشکی ایرانی، تاریخچه روان‌پزشکی، روان‌پزشکی بین فرهنگی، فرهنگ و بیماری‌های روان‌پزشکی، فرهنگ و سلامت روان، طب سنتی ایرانی و روان‌پزشکی، روان‌پزشکی جامعه‌نگر، روان‌پزشکی اجتماعی، هنر ایرانی و روان‌پزشکی، فرهنگ مردم و روان‌پزشکی، اسلام و روان‌پزشکی و نیز روان‌درمانی مبتنی بر فرهنگ، نگاهی به مسیر شکل‌گیری زیرساخت‌های روان‌پزشکی فرهنگی در ایران انداخته شود.

هدف این مقاله، معرفی بیشتر تاریخچه روان‌پزشکی فرهنگی معاصر و تلاش‌های پیشکسوتان در این حیطة است و در همان ابتدای تلاش برای نگارش این تاریخچه، مشخص شد که با وجود تلاش‌های متعدد انجام‌شده در این حیطة، مستندسازی و ثبت فعالیت‌ها به خوبی انجام نشده؛ بنابراین همان‌طور که در این مقاله و منابع به‌کاررفته در آن ذکر شده، دسترسی به اطلاعات در این حیطة، گاه به‌سختی و غیرمستقیم میسر شد که نشان‌دهنده وجود مشکلات در مستندسازی، تدوین و یکپارچه کردن این خدمات است که نیازمند توجه ویژه محققین این حیطة است.

روان‌پزشکی فرهنگی یکی از گرایش‌های نسبتاً جدید روان‌پزشکی است که به ارتباط فرهنگ با ابعاد مختلف بیماری‌های روان‌پزشکی از اپیدمیولوژی و علامت‌شناسی تا درمان می‌پردازد و امروزه به آن بسیار توجه شده است [۱، ۲].

در خلال یک قرن اخیر، توجه به این موضوع رو به افزایش بوده و روان‌پزشکان ایرانی زیادی در معرفی ابعاد مختلف روان‌پزشکی فرهنگی تلاش کرده‌اند و به نظر می‌رسد که معرفی کوتاه تلاش‌های این روان‌پزشکان که همواره دغدغه و نگرانی، در خصوص ابعاد فرهنگی روان‌پزشکی در ایران را داشته‌اند، ضرورتی است که سعی می‌شود در این فرصت کوتاه و تا حد امکان بدان پرداخته و به تلاش‌ها و تحقیقات بالارزش آن‌ها در این حیطة در بین سال‌های ۱۳۱۵ تا ۱۳۹۸ اشاره شود.

در این مقاله به روش مروری تشریحی و روایتی سعی شده است که با کمک کتاب‌های چاپ‌شده توسط روان‌پزشکان که به نحوی به ارتباط روان‌پزشکی و فرهنگ پرداخته‌اند و جست‌وجو در مقالات، سایت‌ها، کنگره‌ها و همایش‌های مرتبط با کلیدواژه‌های

* نویسنده مسئول:

دکتر روح‌الله صدیق

نشانی: تهران، دانشگاه علوم پزشکی ایران، مرکز تحقیقات سلامت معنوی.

تلفن: ۶۶۵۰۶۸۶۲ (۲۱) ۹۸+

پست الکترونیکی: ruohollahsedigh@gmail.com

شکل دهد و تحقیقات علمی متعددی را در این رشته و بر اساس نیازمندی‌های جامعه پایه‌ریزی کرد.

دکتر داویدیان در همین راستا بیش از صد مقاله به زبان فارسی و انگلیسی در مجلات معتبر داخلی و خارجی منتشر کرده که بیشتر آن‌ها حاصل نتایج بررسی‌ها و مطالعات ایشان درباره جنبه‌های فرهنگی روان‌پزشکی هستند. وی بیش از ده سال، در زمینه تحقیق در اختلالات افسردگی، با سازمان جهانی بهداشت همکاری کرد. حاصل این همکاری، کتابی است با عنوان «افسردگی در فرهنگ‌های مختلف» که از سوی سازمان جهانی بهداشت به چاپ رسیده است [۶].

تألیف دیگر دکتر داویدیان «شناخت و درمان افسردگی در فرهنگ ایرانی» است که از سوی انتشارات فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران به چاپ رسیده است [۷]. تألیف این کتاب، با عنایت به توجه عمیق دکتر داویدیان به مسائل ویژه اجتماعی و سنت‌های جامعه ایرانی، با تصویب گروه بهداشت و تغذیه فرهنگستان علوم پزشکی به ایشان واگذار شده بود.

دکتر داویدیان در مقاله‌ای با عنوان «تحلیلی از روان‌پزشکی ایران در آغاز تمدن اسلامی» [۸]، به جنبه تاریخی از روان‌پزشکی فرهنگی در ایران اشاره می‌کند که حائز اهمیت است. او رویکرد پزشکان شهیر ایرانی چون رازی، ابن‌سینا، جرجانی و... را پزشکی مبتنی بر دیدگاه روان‌تنی می‌داند. او می‌گوید که این پزشکان، اختلالات روان‌پزشکی را حاصل اختلال عمل مغز می‌دانستند و از این رو برای رفع آن‌ها از درمان طبی استفاده می‌کردند.

در کنار کارهای دکتر داویدیان، به نام دکتر ایرج سیاسی می‌رسیم که در سال ۱۳۵۲ به درخواست وزیر رفاه و بهداشتی و برای طراحی برنامه جامع روان‌پزشکی و اعتیاد، منصب استادی دانشگاه پیتمبورگ در پنسیلوانیای آمریکا را رها کرد تا مشتاقانه به کمک مردمش بشتابد و با تلاش‌های زیاد، بنیان نهادهایی را پایه‌ریزی کرد که در آن علاقه‌مندان، به مطالعات روان‌پزشکی، روان‌شناسی و آموزش و تربیت نیروهای متخصص و کارآمد برای ارائه خدمت بپردازند [۹].

در ادامه این تلاش‌ها، در سال ۱۳۵۸، این نهاد با نام «انستیتو روان‌پزشکی تهران» توسط دکتر احمد محیط و با شعار «تن ز جان و جان ز تن مستور نیست» افتتاح شد، شعاری که امروزه زیبایی‌بخش آرم انستیتو است و این انستیتو نقشی پررنگ در روان‌پزشکی کشور و به‌ویژه روان‌پزشکی فرهنگی در سال‌های بعد بازی کرد [۱۰]. نقشی که در ادامه با ریاست دکتر احمد واعظی و دکتر جعفر بوالهیری ادامه پیدا کرد و با تأسیس «دفتر مطالعات اسلامی در سلامت روان» توسط این دو، حیطه جدیدی در مطالعات فرهنگی در زمینه سلامت روان ایجاد شد. در کنار این فعالیت‌ها در زمان ریاست دکتر بوالهیری بر انستیتو روان‌پزشکی تهران، اقدامات متعددی با رویکرد روان‌پزشکی فرهنگی انجام

شاید بهتر باشد این مقاله را با نام اولین روان‌پزشک مدرن ایران شروع کنیم. مرحوم دکتر قاسم غنی را می‌توان از نگاه دکتر هاراطون داویدیان، اولین روان‌پزشک مدرن در ایران دانست که از سال ۱۳۱۵، این رشته را به طور رسمی در دانشکده پزشکی تدریس می‌کرد و احاطه خوبی به علوم انسانی و ادبیات فارسی داشت و تألیفاتی چون: «تصحیح حافظ» به اتفاق محمد قزوینی، «تصحیح رباعیات خیام» به اتفاق محمدعلی فروغی و ترجمه آثاری از آنا تول فرانس را می‌توان از او نام برد [۳].

در ادامه همین رویکرد آموزشی جدید، در سال ۱۳۱۹ کرسی بیماران روانی در دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران ایجاد شد و بعد از تلاش‌های زیاد دکتر حسین رضایی و دکتر عبدالحسین میرسپاسی، در تاریخ ۱۳۳۰/۷/۴ اولین مرکز آموزشی درمانی روان‌پزشکی مدرن به نام بیمارستان روزبه رسماً افتتاح شد و به دانشگاه تهران پیوست [۴].

دکتر رضایی این دوران را این‌گونه توصیف می‌کند: «رئیس دانشکده پزشکی، سرپرستی بخش روانی (سی تخت) بیمارستان پهلوی را به من واگذار کرده بود؛ معذالک چون دیگر متخصصین، به علت عدم آگاهی، تحمل حضور بیماران روانی را در بیمارستان نداشتند، نقل و انتقال آن‌ها به محلی جدید در دستور کار قرار گرفت. بدین‌وسيله باغ بزرگی از املاک دانشکده پزشکی (یک هکتار) واقع در غرب تهران، به عنوان اولین مرکز آموزشی درمانی روان‌پزشکی (بیمارستان روزبه فعلی)، تأسیس و اداره آن به من محول شد.» [۵].

به این ترتیب دکتر رضایی و میرسپاسی عرصه جدیدی را در خدمت به بیماران روان‌پزشکی پایه‌گذاری کردند. دکتر میرسپاسی در همان سال‌ها از نوعی روان‌درمانی مبتنی بر فرهنگ برای درمان هیستری استفاده می‌کرد و این نوع مداخلات را «جلسات تدابیر نفسانی» می‌نامید.

علاقه ایشان به تأثیر فرهنگ در ایجاد و درمان بیماری‌های روان‌پزشکی به زودی به سایر ابعاد فرهنگی اجتماعی بیماران روان‌پزشکی، مثل جنبه‌های قانونی هم گسترش یافت و تحقیقات ایشان در این زمینه باعث شد که در سال ۱۳۲۹، ایشان سرپرستی پزشکی قانونی وزارت دادگستری را بر عهده بگیرد و در مدت سه سال، خدمات ارزنده‌ای را در این حیطه راهاندازی کند. این تلاش‌ها باعث افزایش توجه عمومی به مسئله «قانون و بیماران روحی» شد [۳].

در ادامه این تلاش‌ها، دکتر هاراطون داویدیان سعی کرد با چاپ کتاب «تاریخچه تکوین روان‌پزشکی نوین در ایران» [۳] این فعالیت‌ها را مستند کند و جنبه‌های متعددی از تاریخچه روان‌پزشکی مدرن در ایران را معرفی کند. دکتر داویدیان، توجه خاصی به جنبه‌های فرهنگی بیماران روانی داشت و سعی کرد تا روان‌پزشکی ایران را بر اساس فرهنگ و اخلاق جامعه ایرانی

روان‌پزشکی فرهنگی می‌پردازد. او معتقد است که روان‌پزشکی غربی، جوابگوی نیازهای مراجعین ایرانی نیست و باید با توجه بر فرهنگ ایرانی، مداخلاتی متناسب با این فرهنگ طراحی کرد. او با اشاره به کتاب‌های منطق‌الطیر، منازل السائرین و مثنوی معنوی، این باور را در جمع‌بندی می‌آورد که «روان‌پزشکان و روان‌شناسانِ درآشنای این سرزمین، اگر بخواهند در دل و جان مردم حضور داشته باشند، باید این مفهوم «دل و جان» را باور کنند.» [۱۳].

در ادامه در سال ۱۳۷۵ دکتر سید علی احمدی ابهری، در مقاله‌ای به اهمیت باورهای فرهنگی و مذهبی در درمان بیماران روان‌پزشکی می‌پردازد و با اشاره به اهمیت این باورها در شکل‌گیری و درمان بیماری‌های بدنی و روانی به معرفی تأثیر روان‌درمانی مذهبی در چند بیمار می‌پردازد [۱۴].

در خلال این سال‌ها به تدریج روان‌پزشکان دیگری نیز به ابعاد مختلفی از روان‌پزشکی فرهنگی پرداختند. در سال ۱۳۷۷، دکتر سید مهدی حسن‌زاده در مقاله‌ای با عنوان «نگاهی به بیماری‌های روانی از دیدگاه فرهنگ مردم» [۱۵] به باورهای موجود در فرهنگ ایرانی که مرتبط با بیماری‌های روان‌پزشکی است، اشاره می‌کند و در ادامه به برخی از ویژگی‌های فرهنگی بیماران ایرانی می‌پردازد و در خصوص نحوه شرح‌حال‌گیری از مسائلی چون مشکلات جنسی، اعتیاد و غیره توصیه‌های فرهنگی می‌کند و به اهمیت توجه روان‌پزشکان به زبان بدن بیماران، مثل تماس چشمی و گویش‌های محلی می‌پردازد و در انتها پیشنهاد می‌کند که «در دوره‌های دست‌یاری روان‌پزشکی کشور، در زمینه امور فرهنگی، مذهبی، ادبی و روان‌شناسی مثنوی و حافظ، کمتر سخن به میان می‌آید. شایسته است که در تدوین درس‌نامه‌ها و برنامه‌های آموزشی روان‌پزشکی کشور، این امور نیز گنجانده شود.» [۱۵].

او که به اهمیت توجه به مشکلات روان‌پزشکی در جامعه و نیاز به طراحی برنامه‌های سلامت روان منطبق با فرهنگ، کاملاً آگاه بود، سال‌ها پیش از این مقاله، نخستین طرح ادغام بهداشت روان در شبکه‌های بهداشتی کشور را در سال ۱۳۶۷ با موفقیت به انجام رسانده بود و احتمالاً اجرای این طرح بر شکل‌گیری نگاه فوق‌بی‌تأثیر نبوده است، طرحی مهم که حاصل تلاش‌های تهیه‌کنندگان پیش‌نویس برنامه ملی بهداشت روان بود که علاوه بر دکتر ویگ، از سازمان جهانی بهداشت، دکتر احمد محیط (سازمان‌دهنده و دبیر برنامه)، دکتر هاراطون داویدیان (رئیس جلسات)، دکتر محمد صنعتی، دکتر ابوالقاسم حسینی، دکتر نصرت‌الله پورافکاری، دکتر سید حسین فخر، دکتر فریدون مهرابی و روان‌پزشکان دیگری که توسط دکتر احمد محیط از سراسر کشور دعوت شده بودند نیز شرکت داشتند [۱۶] و همه این افراد را باید به نوعی، پیشروان روان‌پزشکی فرهنگی ایران دانست که با طراحی طرحی منطبق با فرهنگ، خدمات سلامت

گرفت که به عنوان نمونه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- تلاش برای رسیدن به نگرش «اعتیاد بیماری است نه جرم» که محصول حمایت و حرکت دکتر عمران محمد رزاقی، دکتر جعفر بوالهیری و مرحوم دکتر اصلاص ضرابی بود که به دعوت سازمان بهزیستی کشور و در نشست با حضور نمایندگان ستاد مبارزه با مواد مخدر و دانشگاه‌ها در گچسار پایه‌ریزی شد؛

- مداخلات روانی اجتماعی در زلزله بم؛

- بازنگری برنامه کشوری سلامت روان؛

- اجرای پابلوت و طرح کشوری پیشگیری از خودکشی و خشونت خانگی و ثبت موارد آن؛

- تدوین قانون بهداشت روان؛

- تلاش در توسعه پژوهش‌های نظام سلامت و پابلوت الگوهای نو در خدمات سلامت روان؛

- جلوگیری از تصویب قانون ازدواج مجدد برای مردان [۱۱].

در ادامه تلاش‌های صورت‌گرفته در این دوران برای پررنگ کردن اهمیت فرهنگ و تأثیر آن بر جنبه‌های مختلف روان‌پزشکی، می‌توان به مقاله دکتر محمد صنعتی، با عنوان «زمینه‌های روان‌پزشکی پویا» اشاره کرد. در این مقاله ایشان به ارتباط جنبه‌های فرهنگی و مداخلات این حیطه که هزاران سال توسط فرهنگ‌های مختلف برای بیماران روان‌پزشکی به کار می‌رفته است، می‌پردازد. او ریشه‌های روان‌پزشکی پویا را در یک تاریخچه فرهنگی غنی جهانی جست‌وجو می‌کند و به نوعی آن را در ادامه و در ارتباط عمیق با این سیر و تکامل فرهنگی می‌بیند و این‌گونه مقاله‌اش را به پایان می‌رساند:

«بدین‌گونه، علمی که بر مبنای فرهنگ‌های اروپایی قرن نوزدهم و بهره‌گیری از فرهنگ بدوی و قدیم و فرهنگ‌های دیگر نقاط عالم پایه‌گذاری شده بود، خود منشأ حرکت فرهنگی تازه شد... اکنون روان‌پزشکی پویای نوین، چنان در بافت فرهنگی فرو رفته است که جزئی از آن محسوب می‌شود و اگر دوشادوش و در جهت دیگر تحولات و پیشرفت‌های فرهنگی حرکت نمی‌کرد، محققاً نمی‌توانست جایی در فرهنگ جدید داشته باشد» [۱۲].

اگرچه دکتر صنعتی در این مقاله اشاره زیادی به فرهنگ ایرانی نمی‌کند و تنها اشاره کوچکی به بوعلی سینا و روان‌درمانی منتسب به او می‌کند، ولی تلاش ایشان برای تغییر نگاه روان‌پزشکان به اهمیت فرهنگ در روان‌پزشکی، تا آنجا که مکاتب جدید روان‌درمانی را زاینده فرهنگ دانستن، از اهمیت‌های این مقاله است.

در ادامه به مقاله‌ای از دکتر احمد واعظی در سال ۱۳۷۳ می‌توانیم اشاره کنیم که با نگاهی نقادانه در مقاله‌ای با عنوان «مقدمه‌ای در روان‌پزشکی بین فرهنگی»، به اهمیت توجه به

فرهنگ و ساختار اجتماعی، نقش اساسی در شکل‌گیری برخی بیماری‌های روان‌پزشکی و نگرش جامعه به آن‌ها و در نهایت، در پذیرش درمان توسط بیمار و خانواده بیمار دارد [۲۲].

در ادامه این گفتمان، بعضی از اختلالات روان‌پزشکی، به طور اختصاصی مورد توجه روان‌پزشکی جامعه‌نگر فرهنگی قرار گرفتند. مثلاً دکتر احمدعلی نوربالا در مقاله «اعتیاد از دیدگاه روان‌پزشکی جامعه‌نگر» به اهمیت استرس‌های اجتماعی و فرهنگی بر این اختلال پرداخت و بیان کرد که با توجه به اینکه قسمتی از جامعه ایرانی از نظر فرهنگی دارای ویژگی‌هایی چون هیجان‌طلبی، غمگینی و رفتارهای غیرقابل پیش‌بینی است و با مشخص شدن ارتباط نزدیک سوءمصرف مواد با این هیجانات منفی در مطالعات، می‌توان آن‌ها را از عوامل خطر در بروز اختلال‌های رفتاری روانی و سوءمصرف مواد در ایران به شمار آورد [۲۳].

در ادامه، روان‌پزشکان تمایل بر معرفی رسمی «روان‌پزشکی اجتماعی» پیدا کردند که در واقع نوعی دیگر از نگاه به فرهنگ در حیطه روان‌پزشکی است که تعامل نزدیکی با روان‌پزشکی فرهنگی دارد. مثلاً دکتر احمد محیط در همایش سالانه انجمن روان‌پزشکان ایران در سال ۱۳۹۰، در سخنرانی خود، این رشته را این‌گونه معرفی می‌کند:

«روان‌پزشکی اجتماعی، گرایشی در روان‌پزشکی است که توجهی ویژه به بررسی تأثیر عوامل اجتماعی بر علت‌شناسی و چگونگی بروز بیماری‌های هیجانی و روانی دارد. بهره‌گیری از محیط اجتماعی برای درمان و ایجاد برنامه‌های گروهی و جامعه پایه برای پیشگیری و همچنین سود بردن از روان‌پزشکی در مسائل اجتماعی، صنعت، مسائل حقوقی، آموزش و پرورش و فعالیت‌های دیگری از این دست، در گستره روان‌پزشکی اجتماعی جای می‌گیرند.

مسائل روان‌پزشکی اجتماعی همیشه همگون نیستند و این رشته گاهی دربرگیرنده نظریه‌ها و رویکردهایی است که ظاهراً بی‌ارتباط با یکدیگرند. مردم‌شناسی اجتماعی، روان‌شناسی اجتماعی، روان‌پزشکی فرهنگی و جامعه‌شناسی، نمونه‌هایی از این رشته‌ها هستند.» [۲۴].

دکتر محیط در مجالی دیگر به اهمیت ابعاد فرهنگی در مدیریت بیماران روان‌پزشکی می‌پردازد و به اهمیت این نگاه کل‌نگر در درمان بیماران اشاره می‌کند و حتی آن را نگاهی وسیع‌تر از نگاه زیستی روانی اجتماعی می‌داند و می‌گوید: «این نگاه، اندیشه رایج «یک بیماری، یک علت، یک درمان» را به چالش می‌کشد.» [۲۵] دکتر محیط در مقاله‌ای دیگر به ارتباط یک جزء از فرهنگ؛ یعنی ادبیات با روان‌پزشکی و مکاتب روان‌درمانی جهان می‌پردازد [۲۶]. در خلال این سال‌ها و با افزایش توجه به روان‌پزشکی فرهنگی،

روان را به خانه‌های مردم در روستاها بردند و مردم هم این طرح را که منطبق با فرهنگ ایرانی بود، به‌خوبی پذیرفتند.

دکتر حسن‌زاده در ادامه توجه به تفاوت‌های فرهنگی در حیطه روان‌پزشکی، پژوهش بین‌المللی خودکشی را با همکاری دکتر جعفر بوالهروی و دکتر کاظم ملکوتی و سازمان بهداشت جهانی در سال ۱۳۸۰ در ایران انجام داد تا دوباره نشان دهد که مشکلات روان‌پزشکی، چقدر متأثر از فرهنگ هستند و ایشان در راستای همین علاقه در سال ۱۳۸۲، دوره یک‌ساله فلوشیپ روان‌پزشکی فرهنگی را در دانشگاه مک گیل گذراند.

علاقه ایشان و اعضای کمیته روان‌پزشکی جامعه‌نگر گروه روان‌پزشکی دانشگاه علوم‌پزشکی ایران به این حیطه، باعث راه‌اندازی واحد روان‌پزشکی جامعه‌نگر در سال ۱۳۸۷-۱۳۸۸ در مرکز آموزشی و درمانی روان‌پزشکی ایران شد [۱۶]. در همین سال‌ها و در ادامه همین تلاش‌ها، ایشان سمینار ملی پیشگیری از خودکشی را در سال ۱۳۸۷ و با تأکید بر ابعاد فرهنگی و اجتماعی و با عنوان دبیر علمی برگزار کردند و این تلاش‌ها برای درک ابعاد فرهنگی و اختصاصی خودکشی در ایران در نهایت منجر به شکل‌گیری «جمعیت علمی پیشگیری از خودکشی در ایران» در سال ۱۳۹۲ شد که به مطالعات و مداخلات اختصاصی و منطبق با فرهنگ در این حیطه می‌پردازد [۱۷].

در ادامه این روند افزایش حساسیت روان‌پزشکان به این حیطه، به ابعاد مختلف روان‌پزشکی فرهنگی توجه شد. به عنوان نمونه، مطالعه دکتر عبدالوهاب وهاب‌زاده نشان داد که باورهای فرهنگی مراجعین، بر تجربه و تحمل استرس مؤثر است [۱۸] و دکتر داوود شاه‌محمدی در مقاله «بررسی مقدماتی محتوای فرهنگی هذیان‌های بیماران روانی بستری»، به اهمیت فرهنگ در شکل‌دهی علائم روان‌پزشکی پرداخت [۱۹] و دکتر باقر وفايي در تیریز در مطالعه‌ای با عنوان «الگوی علائم بالینی در صد بیمار مبتلا به اختلال تبدیلی در فرهنگ آذربایجان»، نشان داد که تنش‌های فامیلی، اشتغال، فقدان و مسائل جنسی و نازایی از مهم‌ترین علل استرس‌زای این اختلال در این قوم هستند [۲۰].

در سال‌های بعد دکتر احمد واعظی مجدد با اصرار بر نیاز به نگاه بومی در روان‌پزشکی، به معرفی فرصت‌های موجود در فرهنگ ایرانی اسلامی برای ارائه یک دید جامع‌نگر پرداخت [۲۱] و تأکید کرد که باید در این نگاه کل‌نگر، متغیرهایی چون خانواده، شاخص‌های فرهنگی، مذهبی و غیره در ارائه خدمات به بیماران و مراجعین لحاظ شوند.

در همین سال‌ها و در همایش‌های سالانه روان‌پزشکان، اهمیت فرهنگ در روان‌پزشکی، جایگاه پررنگ‌تری پیدا کرد و کسانی چون دکتر صفا مقصدولو از بیمارستان روان‌پزشکی فارابی اصفهان به ارائه مقاله در این حیطه پرداختند. دکتر مقصدولو در مقاله «فرهنگ، ساختار اجتماعی و بهداشت روان» اشاره می‌کند که

طبع آراسته شود» [۲۸]. این ارتباط روان‌پزشکی و ادبیات فارسی که از سال‌ها پیش مورد توجه روان‌پزشکان قرار گرفته بود، در این سال‌ها در مقالات دکتر جواد وهاب‌زاده نیز نمود پیدا کرد.

او در مقالات خود به ارتباط و اهمیت ادبیات با اخلاق پزشکی [۲۹] و تعدادی از اختلالات روان‌پزشکی مانند اضطراب جدایی پرداخت [۳۰]. گرایش به نوشتن رمان‌های روان‌شناختی هم بین روان‌پزشکان علاقه‌مندانی پیدا کرد که می‌توان به رمان The Psychotragedy از دکتر بیژن اعظم زنگنه در این زمینه اشاره‌ای بکنیم، رمانی که در آن به بیان خاطرات روزانه یک روان‌پزشک می‌پردازد [۳۱].

در خلال همین تلاش‌ها، نیاز به یک زبان مشترک و معادل‌سازی برای اصطلاحات پزشکی و روان‌پزشکی در زبان فارسی و همچنین معادل‌سازی واژه‌های متون قدیمی پزشکی ایرانی و طب سنتی ایرانی با طب جدید احساس می‌شد که تلاش‌های زیاد دکتر حسن مرنندی در تدوین «فرهنگ پزشکی» و ترجمه‌های متعدد ایشان، تا حدی این نقصان را جبران کرد [۳۲].

در ادامه، تلاش‌های روان‌پزشکان در این حیطه، باعث قرار گرفتن این مفاهیم در کتاب‌های دانشگاهی روان‌پزشکی ایران هم شد؛ مثلاً در کتاب «درس‌نامه جامع روان‌پزشکی ایران» به نویسندگی دکتر محمدرضا محمدی و همکاران که در سال ۱۳۸۸ به چاپ رسید، فصولی با عناوین «تاریخچه روان‌پزشکی در ایران و جهان»، «روان‌پزشکی و معنویت» و «روان‌پزشکی و روزهداری» به این حیطه اختصاص یافته است [۳۳].

این توجه به روان‌پزشکی فرهنگی در کتاب «درس‌نامه روان‌پزشکی بالینی و علوم رفتاری» به نویسندگی دکتر میر فرهاد قلعه‌بندی و همکاران هم لحاظ شده است و فصولی با عناوین:

- «تاریخچه روان‌پزشکی در ایران و جهان» تألیف دکتر غلامرضا میر سپاسی؛

- «روان‌پزشکی فرهنگی» تألیف دکتر عاطفه سلطانی‌فر، دکتر نغمه مخبر، دکتر فاطمه محرری و دکتر علی ثاقبی؛

- «روان‌پزشکی جامعه‌نگر» تألیف دکتر محمدباقر صابری زفرقندی؛

- «همه‌گیرشناسی اختلالات روان‌پزشکی در ایران و جهان» تألیف دکتر احمدعلی نوربالا؛

- «طب مکمل و درمان‌های جایگزین» تألیف دکتر امید رضایی؛

- «رویکرد معنوی در روان‌پزشکی» تألیف دکتر جعفر بوالهروی؛

- «روان‌پزشکی قانونی» تألیف دکتر مهدی نصر اصفهانی و

چهار همایش ملی در این حیطه در کشور برگزار شد. دکتر محمدعلی شیرازی با بنیان‌گذاری اولین همایش روان‌پزشکی فرهنگی اجتماعی در کشور، رسماً این حیطه را وارد فضای گفت‌وگوی علمی دانشگاهی و جامعه کرد و با برگزاری دو دوره با ریاست خود، سعی در تقویت این گفتمان جدید کرد. این همایش در دور سوم با ریاست دکتر اصغر الهی و به دبیری دکتر میرفرهاد قلعه‌بندی ادامه یافت و آخرین دوره آن نیز با ریاست دکتر سید مهدی حسن‌زاده و دبیر علمی دکتر مریم رسولیان و دبیر اجرایی دکتر امیرحسین جلالی، برای توسعه این گفتمان تلاش کرد. اگرچه مستندات سه‌کنگه اول در دسترس نبود و اطلاعات تنها از روی مستندات کنگه چهارم و مصاحبه با دبیرهای علمی کنگه‌های قبلی به دست آمد [۲۷].

در اینجا لازم است که اشاره کوتاهی به فعالیت‌های دکتر اصغر الهی در این حیطه و به خصوص در راستای ارتباط روان‌پزشکی و ادبیات بکنیم و برای این کار، تذکره زیر را از زبان دکتر امیرحسین جلالی در وصف ایشان می‌آوریم. «دکتر الهی در معرفی خود در آخرین مجموعه داستان چاپ‌شده‌اش با عنوان "حکایت عشق و عاشقی ما" می‌نویسد: "دلم می‌خواست نویسنده‌ای بنام یا روان‌پزشکی توانا شوم؛ که به هیچ‌کدام از این دو آرزوی خود دست نیافتم. با این همه هنوز امیدوارم که شاید...".

خودنگاری دکتر الهی بیش از آنکه ناظر به جایگاه وی در داستان‌نویسی معاصر یا جامعه روان‌پزشکی باشد، مؤید فروتنی اوست، مؤلفه‌های اخلاقی و شخصیتی که همه دوستان و همکارانش به عنوان یک ویژگی برجسته او از آن یاد می‌کنند. دکتر الهی داستان‌نویسی را در دهه ۴۰ خورشیدی با مجموعه داستان "بازی" آغاز و طی سال‌های دهه پنجاه تا هشتاد آثار ماندگاری را خلق کرد. وی در سال ۱۳۷۷ به خاطر نگارش رمان "سال مرگی" برنده جایزه معتبر ادبی بنیاد گلشیری شد.

اغلب داستان‌های موفق اصغر الهی بر بستر سبکی با عنوان "داستان روان‌شناختی" خلق شده‌اند. سبکی که توسط افرادی چون صادق هدایت و دکتر غلامحسین ساعدی به داستان‌نویسی فارسی معرفی شد. اصغر الهی، اما فن و شیوه‌های نو نیز در داستان‌نویسی فارسی ابداع کرد که فن "خودواگویی روائی" نام نهاده شده است. فنی که در این نوشته کوتاه، مجال برای معرفی آن نیست.

در زمینه روان‌پزشکی از دکتر الهی تنها یک تألیف به جا مانده: "پیش‌درآمدی بر روان‌شناسی اجتماعی: رابطه پزشک و بیمار"؛ اثری که اهمیت رابطه با بیماران را در سپهر حرفه‌های وی نشان می‌دهد.

الهی در زمینه نشانه‌شناسی اختلالات روانی نام‌آور و یگانه بود؛ چنان‌که در این زمینه ابداعاتی نیز داشت. متأسفانه مرگ فرصت نداد که اثر او در این زمینه با عنوان «زبان روان‌پزشکی» به زیور

دکتر سید مهدی صابری.

در کتاب لحاظ شده است [۳۴] که نشان می‌دهد چطور پیشکسوتان این رشته در ایران به این امر دقت کرده و بدان پرداخته‌اند و در پایان لازم است از تلاش‌های دکتر بیرون‌گود، انسان‌شناس آمریکایی هم یادی بکنیم که مطالعات ایشان در زمینه مفهوم‌پردازی معنایی بیماری‌های روان‌پزشکی در بین مردم ایران، از مقالات شاخص و پراستناد در این حیطه است که کمک مهمی به درک اهمیت فرهنگ در رابطه با روان‌پزشکی کرده است [۳۵].

در خلال این سال‌ها، روان‌پزشکان زیادی در معرفی ابعاد مختلف روان‌پزشکی فرهنگی از حیطه اپیدمیولوژی تا مفهوم‌پردازی‌های فرهنگی بیماری‌های روان‌پزشکی گام برداشته‌اند و به نظر می‌رسد ارائه این تلاش‌ها، به عنوان منابع آموزشی به رزیدنت‌ها و دانشجویان می‌تواند برای تبیین و رشد بیشتر این حیطه کمک‌کننده باشد، اگرچه نقص در مستندسازی، تدوین و یکپارچه کردن این خدمات همچنان وجود دارد که نیازمند توجه ویژه محققین این حیطه است.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

همه اصول اخلاقی در این مقاله رعایت شده است.

حامی مالی

این پژوهش هیچ‌گونه کمک مالی از سازمان‌های دولتی، خصوصی و غیرانتفاعی دریافت نکرده است.

مشارکت نویسندگان

مفهوم‌سازی، طراحی، ویراستاری و مرور نهایی: روح‌الله صدیقی؛ جمع‌آوری داده‌ها و آماده‌سازی و نگارش اولیه: سمیه آذرنیک.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان این پژوهش تعارض منافع ندارد.

References

- [1] Bhugra D, Bhui K. Textbook of cultural psychiatry. Cambridge: Cambridge University Press; 2018. [DOI:10.1017/9781316810057]
- [2] Tseng WS. Handbook of cultural psychiatry: Academic Press; 2001. [DOI:10.1016/B978-012701632-0/50128-5]
- [3] Davidian H. [History of the development of modern psychiatry in Iran (Persian)]. Tehran: Arjmand Publications; 2008.
- [4] Sadeghi M, Mirsepassi G. [Psychiatry in Iran (Persian)]. International Psychiatry. 2005; 2(10):10-2. [DOI:10.1192/S1749367600007487] [PMID] [PMCID]
- [5] Rezaei K. [The story of an Iranian psychiatrist: Memoirs of Dr. Hossein Rezaei (Persian)]. Tehran: Yush Publications; 2004. <https://www.gisoom.com/book/1279572/>
- [6] Sartorius N, Davidian H, Ernberg G, Fenton F, Fujii I, Gastpar M, et al. Trastornos depresivos en diferentes culturas: informe de un estudio de la OMS en colaboración relativo a la Evaluación Normalizada de Trastornos Depresivos: Organización Panamericana de la Salud; 1983.
- [7] Davidian H. [Recognition and treatment of depression in Iranian culture (Persian)]. Tehran: Farhangestan of Medical Sciences of the Islamic Republic of Iran; 2008. <http://centlib.iuims.ac.ir:8800/site/catalogue/96206>
- [8] Davidian H. [An analysis of Iranian psychiatry at the beginning of Islamic civilization (Persian)]. Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology. 1995; 2(2):7-15. http://ijpcp.iuims.ac.ir/browse.php?a_id=1668&sid=1&slc_lang=fa
- [9] Mohseni S. [History of Tehran Psychiatric Institute (Part 1) (Persian)]. Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology. 2015; 21(3):274-6. http://ijpcp.iuims.ac.ir/browse.php?a_id=2513&sid=1&slc_lang=fa
- [10] Mohseni S. [History of Tehran psychiatric institute (Part 2) (Persian)]. Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology. 2016; 22(1):77-80. <http://ijpcp.iuims.ac.ir/article-1-2595-fa.html>
- [11] Bolhari J. [History of Tehran Institute of psychiatry (Part III) (Persian)]. Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology. 2017; 23(3):380-9. [DOI:10.29252/nirp.ijpcp.23.3.380]
- [12] Sanati M. [Cultural contexts of dynamic psychiatry (Persian)]. Tehran University Medical Journal. 1989; 47(1):57-67. <https://journals.tums.ac.ir/tumj/article-1-1779-fa.html>
- [13] Vaezi A. [An introduction to cross-cultural psychiatry (Persian)]. Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology. 1994; 1(2):50-7. <http://ensani.ir/fa/article/18098/>
- [14] Abhari SAA. [The Role of faith and religious beliefs in healing physical and emotional disorders (Persian)]. Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology. 1996; 2(4):3-11. <http://ijpcp.iuims.ac.ir/article-1-1743-en.html>
- [15] Hassanzadeh SM. [A review of mental disorders in Iranian folklore (Persian)]. Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology. 1998; 4(1):57-62. <http://ijpcp.iuims.ac.ir/article-1-1723-en.html>
- [16] Ghadiri M, Rasouljan M. [History of Iran Psychiatry Hospital (Persian)]. Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology. 2017; 23(1):118-125. [DOI:10.18869/nirp.ijpcp.23.1.118]
- [17] Malakouti SK. Statute of Iranian Scientific Society for Suicide Prevention [Internet]. 2013 [Updated 2013 September 1]. Available from: <http://socialwork.ir/>
- [18] Vahhabzadeh AV, Malek A, Khorassani M. [Definition and tolerance of stress among religious groups (Persian)]. Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology. 1998; 4(2):46-52. <http://ijpcp.iuims.ac.ir/article-1-1740-en.html>
- [19] Shahmohammadi D, Ashgharzadeh Amin S, Ehsanmanesh M. [Preliminary study of cultural contents of mentally disordered inpatient's delusions (Persian)]. Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology. 2001; 7(1):33-9. <http://ijpcp.iuims.ac.ir/article-1-1964-en.html>
- [20] Vafae B, Rejaii H, Nazemi A. [The study patterns of clinical manifestations in 100 patients with conversion disorders in Azarbaijan Culture (Persian)]. The Horizon of Medical Sciences. 2004; 10(1):31-7. <http://hms.gmu.ac.ir/article-1-256-en.html>
- [21] Vaezi SA. [Investigating the dimensions of holistic and partial medicine in traditional and modern medicine: The need to move towards holistic medicine in the field of indigenous psychiatry (Persian)]. Paper presented at: Annual Conference of the Iranian Psychiatrists Association. 10 December 2012; Tehran, Iran. <https://www.sid.ir/Fa/Seminar/ViewPaper.aspx?ID=21534>
- [22] Maghsoodloo S. [Culture, social structure, and mental health (Persian)]. Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology. 2010; 16(3):361-2. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=123152>
- [23] Tafti AAN. [Addiction from a community-based psychiatric perspective (Persian)]. Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology. 2010; 16(3):350. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=123215>
- [24] Mohit A. [Introduction to Social Psychiatry (Persian)]. Paper presented at: Annual Conference of the Iranian Psychiatrists Association. 10 October 2012; Tehran, Iran. <https://www.sid.ir/fa/seminar/ViewPaper.aspx?ID=21516>
- [25] Mohit A. [Spirituality, culture, and mental health (Persian)]. Paper presented at: Annual Conference of the Iranian Psychiatrists Association. 18-21 October 2018; Tehran, Iran. <https://www.sid.ir/Fa/Seminar/SeminarList.aspx?ID=789>
- [26] Mohit A. [Why literature and psychiatry? (Persian)]. Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology. 2010; 16(3):62-3. <https://www.sid.ir/Fa/Journal/ViewPaper.aspx?id=122496>
- [27] Hasanzadeh SM. The fourth congress of cultural and social psychiatry. Inauguration and express of the objectives of the conference [Internet]. 2015 [Updated 2015 May 13-15]. Available from: <http://ravanpezeshkan.com/wp-content/uploads/2015/05/Booklet-hamayesh-94.pdf>
- [28] Jalali A. [Both renowned authors and talented psychiatrist (Persian)]. Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology. 2012; 18(2):87. <http://ijpcp.iuims.ac.ir/article-1-1607-en.pdf>
- [29] Vahabzadeh J. [The first story of the first book of Masnavi Manavi from the point of view of medical ethics (Persian)]. Hafez. 2007; 41:23-7. <http://ensani.ir/fa/article/254615/>
- [30] Vahabzadeh J. [Hafez and separation anxiety (Persian)]. Hafez. 2006; 29:78-80. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/178541/>

- [31] Ravanpezeskhan. About Dr. Bijan Azam Zanganeh 2002 [Internet]. 2021 [Updated 2021]. Available from: <http://ravanpezeskhan.com/home/>
- [32] Ravanpezeskhan. Biography of Dr. Hassan Marandi Hassan Marandi [Internet].2021 [Updated 2021]. Available from: <http://ravanpezeskhan.com/home/>
- [33] Mohammadi M. [Iranian textbook of psychiatry (Persian)]. Tehran: Tehran University of Medical Sciences; 2009.
- [34] Ghalebani MF. [Textbook of clinical psychiatry and behavioral sciences (Persian)]. Tehran: Arjmand Publications; 2017.
- [35] Good BJ. The heart of what's the matter the semantics of illness in Iran. Culture, Medicine, and Psychiatry. 1977; 1(1):25-58. [DOI:10.1007/BF00114809] [PMID]

This Page Intentionally Left Blank

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی